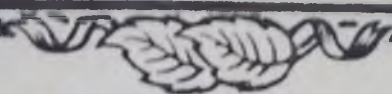

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ БОТАНІКИ

УКРАЇНСЬКИЙ БОТАНІЧНИЙ ЖУРНАЛ

Том XXI, № 5

(Окремий відбиток)

«НАУКОВА ДУМКА»
КИЇВ 1964

МАТЕРІАЛИ ДО ФЛОРИ ПЕЧИНОЧНИХ МОХІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Н. В. ГАЄВА

Літературні дані з флори печіночників півдня України дуже незначні. У працях дореволюційних часів згадуються три види (Мосолов, 1908; Савегин, 1909); в працях радянського періоду відомостей про видовий склад печіночників південної частини України значно більше (Зеров, 1939, 1955, 1961; Зеров та Бачуріна, 1956).

Ми вивчали флору печіночників у Дніпропетровській та Кіровоградській областях, де виявили 18 видів. Із них 14 належить до порядку маршанцієвих, один вид — до порядку антоцеротових та 4 види до порядку юнгерманієвих. Таке кількісне співвідношення між славеними та листуватими формами яскраво ілюструє засушливий степовий та напівстеповий характер місцевості, де були проведені збори.

Усі види, наведені в списку, зібрані по ландшафтах, різко відмінних за своїми екологічними умовами: в плавнях Дніпра біля Дніпропетровська, в штучних лісах Дніпропетровської та Кіровоградської областей, у природних лісах Дніпропетровської області та на сухих відкритих схилах Українського кристалічного масиву в Дніпропетровській області.

У плавнях, в умовах періодично надмірного зволоження, були зібрані: *Phaeoceros levis*, *Ricciocarpus natans*, *Riccia fluitans* f. *aquatica* і f. *terrestris*, *R. rhenana* і *R. crystallina*. Деякі з них, а саме *Ricciocarpus natans* і *Riccia fluitans* f. *aquatica*, є водяними рослинами, плаваючими на поверхні води. Інші росли на ґрунтах, зволжених по-різному від легкого до значного ступеня зволоженості: *Phaeoceros levis*, *Riccia fluitans*, f. *terrestris*, *R. crystallina*, *R. rhenana* f. *terrestris* і *Ricciocarpus natans*. Останній, осівши на ґрунті, за своїм виглядом до деякої міри наближався до наземної форми цього виду — f. *decipiens* (= *Ricciocarpus velutinus*). *Ricciocarpus natans* був зібраний із спороношенням, що рідко відмічається для цього виду і раніше не вказувалося для України.

Найбільший інтерес становить знахідка *Riccia rhenana*. Цей вид, виділений з *Riccia fluitans* s. l., вперше наводиться нами для півдня України і, очевидно, для СРСР взагалі (рис. 1, 2). У *Riccia fluitans* f. *terrestris* та у *Riccia rhenana* слані нерідко були з органами вегетативного розмноження, у вигляді молодих пагонів, що виходять з точок росту на верхівці слані (рис. 2). Серед великої кількості зібраного матеріалу *Riccia rhenana* рослини двох зразків різко відрізнялись вже за макроскопічними ознаками, зокрема за кольором слані та характером його росту. Ці рослини були виділені в форму «*violacea*».

У штучних лісах на ґрунті, в умовах із значною сухістю, росли *Reboulia hemisphaerica* та *Marchantia polymorpha*. Останній вид траплявся в пониженнях. Обидва ці види значно поширені на Україні. *Radula complanata*, *Frullania dilatata*, *Porella platyphylla* в умовах району

жаних досліджень зустрічаються не як справжні епіфіти, а розвиваються при основі стовбурів дерев, що, очевидно, викликається нестачею атмосферної вологи.

У природних лісах, в умовах більш значної зволоженості була зібрана *Lophosium heterophyllum*, причому виключно на коренях дерев.

Рис. 1. *Riccia rhenana* L. et G.

1 — загальний вигляд верхньої частини слани; 2 — поперечний зріз через слани; 3 — ризоїди: а — з язичковими стінками, б — з гладенькими стінками; 4 — епідермальні клітини з верхньої поверхні слани та продири.

кореневищах панороти, на мертвій підстилці, на ґрунті і рідше на сушняку.

На сухих відкритих схилах росли типові представники степів — *Riccia ciliifera*, *R. ciliata*, *R. pseudopapillosa*, *Oxymitra paleacea*, *Grimaldia fragrans*. На цих самих схилах, але в більш мезогігрофітних умовах, зустрічалась *Riccia glauca*.

Цікаво відмітити, що спороносні екземпляри були зібрані в два строки, а саме: в червні—липні (*Ricciocarpus natans*, *Riccia crystallina*, *Phaeoceros levis*) і в листопаді—грудні (*Riccia ciliata*, *R. sorocarpa*, *R. glauca*).

В поданому нижче списку види розміщені за системою К. Мюллера (Müller, 1951—1957). Обробку матеріалу провадили у відділі спорових рослин Ботанічного інституту ім. В. Л. Комарова АН СРСР¹.

¹ За керівництво цією роботою автор висловлює щирю подяку співробітникам Інституту К. І. Ладигенській.

під час вегетативного розмноження переважно до гербарію ботанічного інституту ім. В. Л. Комарова АН СРСР та до гербарію кафедри ботаніки Криворізького педагогічного інституту.

Phaeoceros levis (L.) Ptösk. (= *Anthoceros levis* L.) — із спорозошиями, в стадії закритих коробочок. Часто на дуже вологому ґрунті серед широко-розповсюдженої рослинності. Дніпропетровська обл., плавні Дніпра, біля с. Обухівка, 2.VI.1961.

Reboulia hemisphaerica (L.) Kütz. — ізода з підставкою, часто на ґрунті під скелями, зичайно з *Riccia ciliifera*. Кіровоградська обл., Долинський р-н, скелі між селами Наталю-Добрянка та Братолюбівка, 2.XI.1960, 15.V.1962.

Grimaldia fragrans (Wahlb.) Sord. (= *Mannia fragrans* Frey and Clark) — у вегетативному стані, на ґрунті часто біля масивних кристалічних порід, разом із *Riccia pseudopapillosa*, *R. ciliifera* та *Oxymitra paleacea*. Дніпропетров-

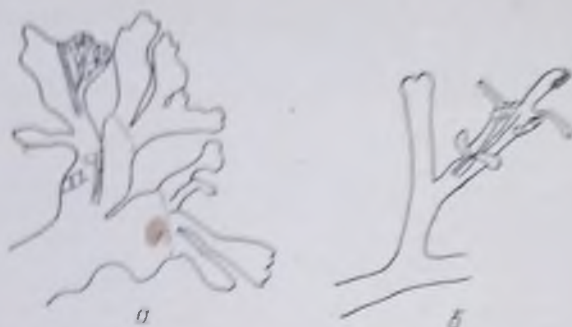

Рис. 2. Вегетативне розмноження молодими пагонами, що виходять з точок росту верхівки слані:

a — *Riccia rhenana*; б — *Riccia Nuttans* f. *terrestris*.

ська обл., скелі між селами Рєєво та Недаївводи по р. Інгулець, 13.VIII.1963. — Кіровоградська обл., Долинський р-н, скелі між селами Наталю-Добрянка та Братолюбівка, 15.V.1963.

Marchantia polymorpha L. — на вологому затіненому ґрунті, в лісі під опалими листям. Кіровоградська обл., Долинський р-н, Наталю-Добрянський ліс, 2.XI.1960. — Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг, у горщику, на ґрунті кімнатної рослини, 17.XII.1960. — Павлоградський р-н, Кочерезьке лісництво, квартал 18, 30.VI.1962.

Oxymitra paleacea Visch. (= *Tessellina pyramidata* De Motte) — лише у вегетативному стані, на осипах залізистих кварцитів, з *Riccia ciliifera*. Дніпропетровська обл., околиці Кривого Рогу, р-н Веселі дачі, 4.VI.1962; Софійський р-н, скелі між с. Рєєво та с. Недаївводи, 13.VIII.1963. — Кіровоградська обл., Долинський р-н, скелі між селами Наталю-Добрянка та Братолюбівка, 15.V.1963.

Riccocarpus natans (L.) Sord. — у стоячій воді, що добре прогрівається біля берега озера Солоне, разом з *Riccia rhenana* та *R. crystallina* — із спорозошиями на різних стадіях розвитку. В старих частинах слані — коробочки з достиглими спорами, у молодих — у вигляді неясних дрібних підвишень, з недорозвинутими спорами. С. слані в стадії вегетативного розмноження шляхом подовженого їх розщедлення. Дніпропетровська обл., плавні Дніпра, біля с. Обухівка, 20.V.1961, 2.VI.1961 та 3.VIII.1962.

Riccia crystallina L. — звичайно із спорозошиями, часто на мулистому, вологому ґрунті, нерідко разом з *Riccia rhenana*. Дніпропетровська обл., плавні Дніпра, біля с. Обухівка, 2.VII.1961 та 3.VIII.1962; Перішєпінський р-н, Андрійський ліс, 30.VII.1962.

Riccia Nuttans f. *aquatica* — рясно, у вегетативному стані, на поверхні стоячої води, що добре прогрівається, біля берегів озер, поміж *Riccocarpus* та *Letula*. Дніпропетровська обл., плавні Дніпра, біля с. Обухівка, 2.VI.1961.

R. Nuttans f. *terrestris* — у вегетативному стані, на дуже вологому мулистому ґрунті, серед *Phragmites*, *Typha* та *Carex*, Дніпропетровська обл., плавні Дніпра, біля с. Обухівка, 2.VI.1961.

Riccia rhenana Lorb. f. *terrestris* — дуже часто у вегетативному стані, на мулистому ґрунті, разом з *Riccia crystallina* та *Riccocarpus natans*. Дніпропетровська обл., плавні Дніпра, біля озера Солоне, с. Обухівка, 2.VI.1961 та 3.VIII.1962.

Riccia ciliifera Link. (= *Riccia bischoffii* Hüb. ex N.) — у вегетативному стані, разом з *Oxymitra paleacea*, *Riccia ciliata*, *R. sorocarpa* та *R. pseudopapillosa*, на ґрунті під скелями, Кіровоградська обл., Долинський р-н, скелі між селами Наталю-Добрянка та Братолюбівка, 2.XI.1960, 15.V.1963; с. Гурівка, 2.XII.1962; с. Схелевет-

... 2. XII 1962, скелі та біля дендропарку, Дніпропетровська обл., с. Софіїво-Гейківка, 2. XII 1960 та 1. XII 1962, скелі між селами Реево та Недаївводи, 13. VIII 1963, Криворізький р-н, Весела дача, 25. VI 1962 та 31. V 1962.

R. ciliifera f. *pedemontana* Steph. — у вегетативному стані разом з *Riccia sorocarpa* та *R. pseudopapillosa* — часто на ґрунті під скелями Кіровоградська обл., Долинський р-н, скелі між селами Натало-Добрянка та Братолобівка, 15. V 1963, с. Скелеватка, 2. XII 1962. — Дніпропетровська обл., Софіївський р-н, біля Софіїво-Гейківського лісу, 1. XII 1962.

Riccia ciliata Hoffm. — часто, зі спороношенням, на ґрунті, на осипах залізистих кварцитів, біля виходів кристалічних порід, звичайно разом з *Riccia ciliifera* та *R. pseudopapillosa*. Дніпропетровська обл., Софіївський р-н, с. Софіїво-Гейківка, 1. XII 1962; скелі між селами Реево та Недаївводи, 13. VIII 1963, Криворізький р-н, Весела дача, 4. VI 1962, 30. V 1963. — Кіровоградська обл., Долинський р-н, дендропарк Веселі Боковеньки, 31. V 1962 та 15. VI 1962.

Riccia sorocarpa Visch. — із спороношенням, на відслонених виходах українського кристалічного масиву, разом з *Riccia ciliifera* та *R. pseudopapillosa*, серед ґрунтової злакової рослинності. Кіровоградська обл., Долинський р-н, скелі між селами Натало-Добрянка та Братолобівка, 15. V 1963; біля с. Гурівка, 2. XII 1962, с. Скелеватки, 2. XII 1962.

Riccia pseudopapillosa Levier — у вегетативному стані, біля відслонення кристалічних порід, на осипах залізистих кварцитів, часто разом з *Riccia ciliifera*, *R. ciliata*, *R. sorocarpa* та *R. glauca*. Дніпропетровська обл., Криворізький р-н, Весела дача, 13. IV 1962; Софіївський р-н, скелі між с. Реево та с. Недаївводи, 13. VIII 1963. — Кіровоградська обл., Долинський р-н, дендропарк Веселі Боковеньки, 12. V 1962.

Riccia glauca L. — із спороношенням, на схилах відслонення українського кристалічного масиву, біля джерела, разом з *Riccia pseudopapillosa*. Кіровоградська обл., Долинський р-н, Скелеватка, 2. XII 1962, с. Гурівка, 2. XII 1962.

Lophocolea heterophylla (Schrad.) Dum. — у вегетативному стані, рясно, на вологих місцях, у вільшняку, на кореневих папороті, купинах осок, мертвій підстилки, опалих гниючих гілках, оголеному корінні берези, біля підніжжя вільхи, на оголеному корінні вільхи, на ґрунті, на звалених деревах. Дніпропетровська обл., Перещепинський р-н, Андріївський ліс, 30. VII 1962.

Radula complanata (L.) Dum. — у вегетативному стані та із спороношенням, дуже часто на корі біля основи дуба, тополі. Кіровоградська обл., Долинський р-н, Олександрівський ліс, 1. XI 1960; Натало-Добрянський ліс, 31. X 1960; дендропарк Веселі Боковеньки; 12. V 1962. — Дніпропетровська обл., Перещепинський р-н, Андріївський ліс, 30. VII 1962; Павлоградський р-н, Кочережське лісництво, 10. VI 1962.

Madotheca platyphylla (L.) Du Mortier [= *Porella platyphylla* (L.) Lindb.] — у вегетативному стані, дуже часто на корі дуба, береста та ясеня. Кіровоградська обл., Долинський р-н, дендропарк Веселі Боковеньки, 12. V 1962. — Дніпропетровська обл., Павлоградський р-н, Кочережське лісництво, 15. VI 1962.

Frullania dilatata (L.) Dum. — у вегетативному стані, дуже часто на дубі, ясені та на прямовисних скелях. Дніпропетровська обл., Павлоградський р-н, Кочережське лісництво, 10. VI 1962; Перещепинський р-н, Андріївський ліс, 30. VII 1962; Софіївський р-н, Софіїво-Гейківський ліс, 1. XII 1962. — Кіровоградська обл., Долинський р-н, дендропарк Веселі Боковеньки, 12. V 1962.

Література

- Зеров Д. К., Визначник печіночних мохів УРСР, Вид-во АН УРСР, 1939. — Зеров Д. К., Про поширення ксеротермофільних печіночників на території Української РСР, Бот. журн. АН УРСР, т. XII, № 3, 1955. — Зеров Д. К. та Бачурин Г. Ф., Мохи степових заповідників АН УРСР, Укр. бот. журн., т. XIII, № 2, 1956. — Зеров Д. К., Новий для флори СРСР вид р. *Riccia* — *Riccia pseudopapillosa* Levier, Укр. бот. журн., т. XVIII, № 3, 1961. — Мосолов Н. А., Мхи Велико-Анадольського лісництва, Русск. бот. журн., № 3—4, 1908. — Савич Л. И. и Ладдерженская К. И., Определитель печеночных мхов севера Европейской части СССР, М.—Л., 1936. — Сапегин А. А., Мхи сухих известковых скал окрестностей Одессы, Изв. СПб. бот. сада, т. VIII, в. 2, 1907. — Сапегин А. А., Материалы для брйофлоры Херсонской и Екатеринославской губернии, Изв. Бот. сада, т. IX, в. 1, 1909. — Müller K., Die Lebermoose Europas in Rabenhort's Kryptogamen-Flora, Leipzig, 1951—1957. — McGregor R. L., Vegetative propagation of *Riccia rhenana*, Bryologist, v. 61, N 1, 1961. — Sobotka D., Nouvelle localité de *Riccia rhenana*, L'orbeet en Pologne, Fragmenta floristica et geobotanica, v. IV, N 1—2, 1958.

Криворізький
педагогічний інститут,
кафедра ботаніки

Надійшло 18. X 1963 р.